

УДК 378.147

Н. В. САЄНКО

доктор педагогічних наук, доцент
Інститут соціально-педагогічного та корекційної освіти

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА

У статті проаналізовано основні джерела формування світоглядної культури майбутніх інженерів. Визначено знання і уміння, якими має володіти фахівець із стійкою світоглядною позицією, а також напрями формування світоглядної культури студентів у процесі засвоєння інтегрованих знань про світ, людину й суспільство. Підкреслено значущість розвитку етичних переконань як основного регулятора соціальної поведінки особистості.

Ключові слова: *світоглядна культура, майбутній інженер, знання й уміння, етичні переконання.*

– Формування світогляду майбутнього фахівця починається з осмислення поняття “світогляд”, яке розглядається як цілісне уявлення про природу, суспільство, людину, що знаходить відображення в системі цінностей та ідеалів особистості, соціальної групи, суспільства та здійснює функцію загальної життєвої орієнтації людини у світі. Світоглядна культура – це сукупність джерел і способів пізнання людиною світу, сутності самої себе, засвоєння певних теорій, ідей, які складають духовну основу індивіда. Рівень розвитку світоглядної культури є показником духовності людини й суспільства.

– Аналіз психолого-педагогічних джерел (Р. Арцишевський, В. Андрущенко, І. Бех, С. Гончаренко, Є. Дурманенко, Ю. Мальований, О. Шаповал) свідчить про те, що потреба у світоглядній культурі є однією із фундаментальних духовних потреб особистості, вона виступає внутрішнім джерелом активності, сприяє перетворенню категорій суспільної свідомості в поняття й образи свідомості індивідуальної, виробленню власних переконань.

Проблема формування світоглядної культури на різних вікових етапах розвитку й становлення досить повно відображено в працях Б. Ананьєва, Л. Божович, А. Валлона, Л. Виготського, Г. Залеського, М. Кагана, Ж. Піаже, С. Рубінштейна, В. Сухомлинського та ін.

Значний внесок у розробку проблеми формування світогляду особистості в останні роки зробили Н. Буринська, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Ільченко, Н. Ничкало, В. Паламарчук, М. Ярмаченко та ін. Проте вивчення питань формування світогляду майбутніх інженерів вимагає доопрацювання у зв'язку з загостренням суперечностей технократичного суспільства, посиленням відповідальності інженера за результати своєї діяльності.

Мета статті – проаналізувати основні джерела й визначити напрями формування світоглядної культури майбутніх інженерів у процесі засвоєння ними інтегрованих знань про світ, людину й суспільство.

Світоглядна культура є фундаментальною, цілісною, універсальною й інтеграційною особистісною характеристикою [8]. Духовним центром у її структурі виступає ціннісне ядро, яке визначає характер світосприйняття і зміст світобачення в життєдіяльності людини, зміцнює її персональні, морально-етичні, естетичні, професійні, етно- й соціокультурні світоглядні орієнтації. На їх основі формується світоглядна позиція, що виявляє зміст поглядів і переконань, соціальних установок і моральних принципів поведінки у світоглядній спрямованості ставлення особистості до суспільства, інших людей і самої себе в процесах пізнавальної, комунікативної та професійної діяльності в соціумі.

Провідна роль у формуванні світоглядної культури майбутніх інженерів, у з'ясуванні складних життєвих проблем, формуванні нових світоглядних орієнтирів і цінностей належить філософії.

Центральне місце у філософських пошуках посідає людина як суб'єкт діяльності, її походження, сутність, призначення і сенс її буття. Крім того, філософія створює методологічне підґрунтя для побудови цілісної картини світу засобами інших дисциплін. Як справедливо відмічають В. Веніков і Я. Шнейберг, “кожна технічна наука містить у собі не лише аналіз конструкцій машин і приладів, інженерні розрахунки, схеми, формулювання законів тощо, але й їх методологічні основи, їх філософське тлумачення, включають і світоглядні проблеми” [5, с. 41]. Таким чином, світоглядна культура формується шляхом: оволодіння *знаннями* про методологію й методи наукового пізнання, загальну історію зарубіжних і українських філософських учень, способи пізнавального освоєння світу; формування *умінь* аналізувати факти і явища суспільного й духовного життя з філософських позицій, обґрунтовувати свою світоглядну позицію.

Іншими елементами духовної культури, що пов'язані із світоглядною позицією особистості, вважаємо *політичну* і *громадянську культуру*, що формуються в процесі вивчення політології, історії, соціології.

Політична культура – частина базової культури майбутнього фахівця, що включає “історичний досвід, пам'ять про соціальні і політичні події, політичні цінності, орієнтації і навички, що безпосередньо впливають на політичну поведінку” [12, с. 71]. Тісно пов'язана з нею громадянська культура особистості, яка визначається як заснована на визнанні цінності згоди і справедливості в суспільній співпраці, така, що ґрунтується на публічності й відкритості обговорення усіх соціальних і культурних проблем, особистісному дотриманні норм права і дії у межах правових стосунків, толерантності й почуття солідарності стосовно інших [7].

Політична культура формується під час вивчення політології, яка виконує у загальнокультурній підготовці фахівця дві основні функції: теоретико-пізнавальну та гуманітарну [9, с. 6]. Теоретико-пізнавальна функція реалізується в узагальненні світового й національного політичного досвіду, накопиченні знань про політичні структури та процедури, наукове обґрунтування оптимальних форм політичного життя й діяльності, державної

політики. Гуманітарна функція виявляється в поширенні наукових політичних знань і формуванні громадянської позиції особистості.

У науковому співтоваристві часто згадується судження Аристотеля про те, що “людина за природою своєю є істота політична”. Тобто, головне, що відрізняє людину від усіх інших біологічних аналогів, – це здатність брати участь у політичному житті, у діяльності держави й інших інститутів, бути її свідомим суб’єктом. “А той, хто в силу своєї природи, а не внаслідок випадкових обставин, живе поза державою – або недорозвинена в моральному сенсі істота або надлюдина. Порівняти її можна з ізольованим пішаком на гральній дошці” – так продовжує свою думку про суть людини й особистості Аристотель [2]. Це передбачає, щоб не бути “ізольованим пішаком”, а бути особистістю, необхідно стати суб’єктом політичних стосунків.

Дослідники Г. Альмонд і С. Верба виділяють три типи політичної культури особистості: *патріархальна* (так звана *приходська*) *культура*, яка характеризується байдужим ставленням до політичних процесів; *залежна культура*, при якій громадяни мають своє уявлення про владу, але не сподіваються особистою участю змінити що-небудь у її діяльності, і *культура участі*, яка характеризується активністю участі, коли громадяни вважають, що вони мають право впливати на владу [1], і досягнення якої є бажаним результатом підготовки майбутніх фахівців у гуманітарній сфері.

Але політичними суб’єктами люди не народжуються, а стають ними в тривалому і складному процесі соціалізації. Одним з найважливіших її інститутів є система вищої освіти.

Не можна погодитися з М. Вебером у тому, що “політиці не місце в аудиторії” [4, с. 721]. Якщо студент не залучений до обговорення питань політики в аудиторії під керівництвом професійних педагогів і вчених, то він неминуче виявиться під впливом професійних демагогів і вуличної стихії. Результати другого варіанту добре відомі. Сформованість високої якості політичної культури й політичної суб’єктності є важливою рисою загальної культури особистості та соціально необхідним завданням підготовки у ВТНЗ, у результаті якої студент має *знати* організацію політичної системи суспільства, особливості політичних режимів і політичних процесів, бути інформованим про діяльність політичних партій, громадських організацій, стан сучасної політики й політичних відносин; *уміти*, орієнтуючись у міжнародному політичному житті, скласти уявлення про місце і статус України в сучасному світі; орієнтуючись у проблемах поділу влади, формах державного управління, давати раціонально-критичну оцінку політичних сил з позиції загальнонаціональних інтересів України; порівнювати, пояснювати, аналізувати і критично оцінювати внесок політичних діячів різних епох у розвиток політичної та суспільної думки.

Ці знання й уміння також характеризують громадянську культуру індивіда. Окрім того, важко уявити культурну особистість сучасного фахівця без знання соціальних процесів, що відбуваються у країні та світі, історії, як української, так й світової, що є важливим розділом гуманітарної підготовки майбутніх інженерів.

М. Блок назвав історію єдиною наукою про людей у часі, наукою, у якій “треба невпинно пов’язувати вивчення мертвих і живих”. Автор пише, що життя дуже коротке, знання набуваються дуже довго, щоб навіть найбільш вражаючий геній міг сподіватися освоїти тотальний досвід людства [3, с. 29]. Це одна з причин, чому всю історію людства прийнято розподіляти на періоди, виділяючи в кожному з них найістотніші ознаки. Студенти мають бути обізнані у сфері історії людства тих її ключових моментах, що змінювали світ. Як показує життя, помилки історії все одно повторюються. Але знання історії все ж таки може запобігти хоча б деяким із них. Знання історії інших країн особливо важливе для міжкультурної комунікації, оскільки, вступаючи в контакт з представниками інших культур, необхідно знати історію країни та її традиції, щоб уникнути конфліктних ситуацій.

Історія України вивчає виникнення і розвиток суспільства на нинішній території української держави від появи на ній людини до наших днів. Вивчення історії України допомагає становленню й підвищенню культури майбутніх спеціалістів, формує вміння орієнтуватися в явищах суспільно-політичного життя країни, оцінювати діяльність людей з точки зору їх користі чи шкоди для інтересів держави.

Сформована громадянська культура передбачає *знання* законів розвитку і функціонування соціальних систем, соціальних спільнот; соціальних відносин і соціальної політики; соціальної структури суспільства, соціології громадської думки; етапів історичного розвитку світової цивілізації; особливостей становлення української держави, місця і статусу України в сучасному світі; *уміння* розглядати суспільні явища в конкретних історичних умовах їх розвитку; аналізувати соціально значущі проблеми і процеси, факти й явища суспільного життя; об’єктивно й критично оцінювати життєво важливу соціальну інформацію, вносити посильний вклад у гармонізацію людських відносин; застосовувати одержані соціальні знання при вирішенні професійних завдань, прогнозувати і вирішувати суспільні проблеми.

Політичні, історичні, соціологічні, культурологічні знання і навички у сукупності становлять громадянську компетентність особистості, яка декларується як обов’язкова у більшості міжнародних і національних документів, що регламентують розвиток сучасної освіти.

Бажаним результатом формування світоглядної культури студентів є досягнення стадії формування автономних етичних переконань і принципів, універсальних моральних правил, якими особистість керується у своїй поведінці.

У психолого-педагогічній літературі механізм формування переконань розглянуто багатьма дослідниками (І. Мар’єнко, І. Сисоєнко, З. Шиліна, Г. Школьник та ін.) як поступове засвоєння компонентів, що їх складають: спочатку засвоюється знання, потім педагог створює умови для переживання цього знання як особистісно-значущого, і лише після цих двох етапів шляхом включення вихованців у суспільно корисну діяльність передбачено формування особистісного сенсу, який спонукає застосовувати ці знання в регуляторній функції, тобто як переконання. Мова йде, таким

чином, про спосіб виховання переконань шляхом послідовного формування компонентів цього поняття.

Г. Залеський [6] пропонує три основні компоненти переконання, що виділяють дослідники, – інтелектуальний, емоційний, поведінковий – формувати одночасно, в єдності, у взаємодії. Це досягається як шляхом одночасного розкриття змісту знання, що засвоюється, так і використання тих прийомів, які здатні його реалізувати в умовах особистісно значущої соціально орієнтованої діяльності, актуалізувати тим самим потребу у виробленні готовності керуватися цим знанням при виборі цілей, мотивів, учинків. Тут відразу задаються всі умови формування нової стійкої якості, яка відображає готовність використовувати знання в регуляторній функції, тобто як переконання. Сформовані таким чином переконання відрізняють більшою узагальненістю і надситуативністю, що є необхідною умовою для їх включення в систему особистісних цінностей.

Регуляторна функція переконань тісно пов'язана з “диспозиційною концепцією регуляції соціальної поведінки особистості” В. Ядова [11, с. 89]. Основна ідея цієї концепції полягає в тому, що людина має складну систему різних диспозиційних утворень, які регулюють її поведінку й діяльність. Ці диспозиції організовані ієрархічно, тобто можна позначити нижчі й вищі їх рівні.

Грунтуючись на диспозиційній концепції, підкреслюємо чотири рівні диспозицій, які регулюють мотиви й стосунки особистості як суб'єкта соціальних стосунків: а) перший рівень складають елементарні фіксовані установки, як їх розумів Д. Узнадзе: вони формуються на основі вітальних потреб і в простих ситуаціях в умовах ближнього оточення; б) другий рівень – складніші диспозиції, які формуються на основі потреби людини в спілкуванні, що здійснюється в малій групі, відповідно, – соціальні фіксовані установки або аттитюди; в) третій рівень фіксує загальну спрямованість інтересів особистості стосовно конкретної сфери соціальної активності або базові соціальні установки, що формуються в тих сферах діяльності, де особистість задовольняє свою потребу в активності, що проявляється у конкретній “роботі”, конкретній галузі дозвілля тощо; г) четвертий, вищий рівень диспозицій, утворюється системою ціннісних орієнтацій особистості, які регулюють її поведінку й діяльність у найбільш значущих ситуаціях її соціальної активності, в яких виражається ставлення особистості до цілей життєдіяльності, до засобів задоволення цих цілей. Цілепокладання на цьому вищому рівні є деякий “життєвий план”, найважливішим елементом якого виступають окремі життєві цілі, пов'язані з головними соціальними сферами діяльності людини, – у галузі праці, пізнання, сімейного і громадського життя [10].

Сформованість диспозицій на третьому й четвертому рівнях вважаємо метою професійної і загальнокультурної підготовки в технічному ВНЗ. Це диспозиції особистості до оволодіння професійною компетентністю та задоволення вищих потреб, які регулюють загальну спрямованість соціальної поведінки особистості, одночасно диспозиції інших рівнів – поведін-

ку в тій або іншій сфері діяльності, спрямованість учинків стосовно певних соціальних об'єктів і ситуацій.

Висновки. Таким чином, основними джерелами формування світоглядної культури майбутніх інженерів є, у першу чергу, дисципліни соціально-гуманітарного циклу. Їх вивчення забезпечує засвоєння майбутнім інженером сукупності знань і умінь, якими має володіти фахівець із сформованою громадянською компетенцією. Бажаним результатом розвитку світоглядної культури фахівця є досягнення стадії формування етичних переконань як основного регулятора соціальної поведінки особистості.

Список використаної літератури

1. Альмонд Г. Гражданская культура и стабильность демократии / Г. Альмонд, С. Верба // Политические исследования. – 1992. – № 4. – С. 122–134.
2. Аристотель. Политика. Сочинения : в 4 т. / Аристотель ; пер. с древнегреч. – Москва : Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 375–645.
3. Блок М. Апология истории или ремесло историка / Марк Блок. – Москва : Наука, 1986. – 254 с.
4. Вебер М. Наука как признание и профессия / М. Вебер ; пер. с нем. А. Ф. Филлипова ; сост., общ. ред. и послеслов. Ю. Н. Давыдова // Избранные произведения. – Москва : Прогресс, 1990. – С. 707–735.
5. Веников В. А. Мировоззренческие и воспитательные аспекты преподавания технических дисциплин / В. А. Веников, Я. А. Шнейберг. – Москва : Высшая школа, 1989. – 175 с.
6. Залесский Г. Е. Психология мировоззрения и убеждений личности / Георгий Евгеньевич Залесский. – Москва : Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.
7. Плетнев Д. И. Гражданская культура как культура согласия общества и государства : дис. ... канд. философ. Наук : 24.00.01 / Плетнев Дмитрий Иванович. – Томск, 2005. – 137 с.
8. Позизейко Г. В. Становление мировоззренческой культуры личности в условиях профессионального образования в вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Позизейко Галина Владиславовна. – Брянск, 2002. – 220 с.
9. Політологія у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / І. Г. Оніщенко, Д. Т. Дзюбо, І. І. Дуднікова та ін. ; за заг. ред. К. М. Левківського. – Київ : Вища шк., 2003. – 263 с.
10. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / под общ. ред. В. А. Ядова. – Ленинград : Наука, 1979. – 228 с.
11. Ядов В. А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности / В. А. Ядов // Методологические проблемы социальной психологии. – Москва : Наука, 1975. – С. 89–105.
12. Rustow D. Transition to Democracy: Towards a Dynamic model / D. Rustow // Comparative Politics. – 1970. – Vol. 2. – № 3. – P. 337–363.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2015.

Саенко Н. В. Формирование мировоззренческой культуры будущего инженера

В статье проанализированы основные источники формирования мировоззренческой культуры будущих инженеров. Определены знания и умения, которыми должен обладать специалист с устойчивой мировоззренческой позицией, а также направления формирования мировоззренческой культуры студентов в процессе усвоения интегрированных знаний о мире, человеке и обществе. Подчеркнута важность развития этических убеждений как основного регулятора социального поведения личности.

Ключевые слова: мировоззренческая культура, будущий инженер, знания и умения, этические убеждения.

Sayenko N. Formation of Future Engineers' Worldview Culture

In the article the main sources of future engineers' worldview culture formation are analyzed. The worldview culture is regarded as a set of ways of the man's learning the world, his own essence, mastering certain theories, ideas that constitute the spiritual foundation of the individual. The level of the worldview culture is an indicator of spirituality of the human and society.

There has been determined knowledge and skills that should be mastered by a future specialist with the steady ideological position in the course of learning such subjects as philosophy, political science, history, sociology, history of Ukrainian culture, as well as the ways of forming the worldview culture of students while acquiring integrated knowledge about the world, man and society. It is noted that the complex of knowledge and skills acquired during the study of these subjects constitutes the competence of the personality, which is mandatory according to most international and national documents. The importance of development of ethical beliefs as the main regulator of social behavior of the individual has been emphasized.

As a desired result of the worldview culture formation the achievement of the stage of developing autonomous ethical beliefs that govern the behavior of the individual has been considered. Based on the concept of disposition, four levels of dispositions which control motives and relationships of the individual as a subject of social relations have been emphasized.

Formation of dispositions on the third and fourth levels is considered as an objective of the spiritual and ethical training in technical universities. These are dispositions of the individual towards mastering the professional competence and meeting higher demands which regulate the general direction of the social behavior of the individual, while dispositions of other levels regulate behavior concerning certain social objects and situations.

Key words: *worldview culture, future engineer, knowledge and skills, ethical beliefs.*